

Bibliometrie in verband met Nederlandse taalkunde en Nederlandse letterkunde

Standpunt voorbereid in een werkgroep van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde

Redactie: Prof. Dr. G. de Schutter, Vast secretaris

Deze tekst is gepubliceerd in de brochure "Bibliometrie in de Humane Wetenschappen" (Werkgroep bibliometrie: Jaak Billiet e.a.), Brussel: Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, [2004], p. 31-36 [Standpunten nummer 3]

1. Vooraf

Kwaliteitsbewaking in verband met het wetenschappelijk werk geleverd aan onze universiteiten is een absolute voorwaarde om die verder op een hoog niveau te laten functioneren. Dat geldt in de geesteswetenschappen evenzeer als in de exacte wetenschappen en de geneeskunde. Er kunnen vragen gesteld worden bij de manier waarop die kwaliteitsbewaking moet gebeuren, maar niet bij het feit dat een vorm van kwantificering van de resultaten een rol kan en moet spelen. Ook al zijn wij ervan overtuigd dat de meting ten gronde op basis van kwalitatieve maatstaven moet gebeuren, is een deugdelijke kwantificering van groot belang. Die kan als een eerste maat, als opstap voor een kwalitatieve analyse van het geleverde werk, richting geven aan de discussies. In elk geval zal een beoordeling op kwalitatieve gronden altijd een verantwoording moeten brengen als die tegen de bevindingen van een deugdelijke kwantificering in zou gaan.

Er zijn in de geesteswetenschappen, net zoals in de andere takken van de wetenschapsbeoefening nogal wat aspecten die aandacht verdienen:

- Een eerste complex van gegevens is de objectieve meting: de hoeveelheid (aantal en omvang) van de gepubliceerde teksten, de breedte en diepte van de behandelde problematiek, de fundamentele impact van de tijdschriften en de uitgeverijen (eventueel reeksen) waar de teksten het licht zien.
- Daarbij komt de voor een deel ook als subjectief te omschrijven receptie: wordt op de gepubliceerde teksten gereageerd, en/of worden ze ook in de relevante vakpers geciteerd? Een niet onbelangrijk element daarbij is de aard van de receptie (afwijzend, goedkeurend) en de inhoudelijke impact (blijkt de publicatie al dan niet stimulerend voor verder onderzoek?).

In wat volgt zal een poging gedaan worden om de noden gecreëerd door de vraag naar kwantificering specifiek naar de neerlandistiek te vertalen. Wij zijn ervan overtuigd dat de behandeling zonder veel aanpassingen naar de studie van andere talen en de daarin geschreven literatuur omgezet kan worden.

Zoals in de algemene nota's opgesteld door de KVAB-commissies i.v.m. de geesteswetenschappen en die i.v.m. de taalkunde en de letterkunde als overkoepelende disciplines heel duidelijk en nadrukkelijk gesteld is, rijst voor een taal die zelf geen zgn. "forumtaal" is, een heel aantal specifieke vragen. Die zullen, tezamen met beschouwingen over inhoudelijke aspecten van de "taalkunde" en de "literatuurwetenschap" behandeld worden.

Een bedenking nog in verband met de aard van tijdschriften en verzamelwerken waarin publicaties opgenomen worden. In de geesteswetenschappen wordt traditioneel veel belang gehecht aan medewerking aan algemeen-culturele tijdschriften, gericht op een intellectueel publiek met algemeen-culturele belangstelling. Het is zeker niet onze bedoeling werk in dit verband als minderwaardig te beschouwen, integendeel: een "humaniora"-genootschap zoals de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde hecht er juist veel waarde aan dat haar leden zich ook tot de gemeenschap richten. Het advies dat wij hier naar beoordelingscommissies e.d. uitbrengen is, dat met zulk werk rekening gehouden dient te worden, maar dan niet voor de

beoordeling van wetenschappelijke excellentie, wel t.a.v. een andere van de traditionele doelstellingen van het ambt aan universiteiten: het "maatschappelijk dienstbetoon". Er lijkt ook helemaal niets op tegen dat voor die functie een aparte bibliometrische maat ontworpen wordt. In wat volgt wordt deze problematiek niet expliciet behandeld, maar veel redeneringen laten zich volgens parallelle wegen op het culturele domein toepassen.

2. De kwestie van de forumtaal van de neerlandistiek

Taalkundige analyses van het Nederlands kunnen tot doel hebben de structuren van de taal en/of de mechanismen bij het gebruik daarvan te analyseren en te beschrijven. In de praktijk wordt daarbij uitgegaan van voorkennis i.v.m. de taal en het gebruik daarvan, en zulke ondernemingen zijn dan ook gericht op een publiek van neerlandici. Er is geen enkele reden om voor dit type van wetenschappelijke activiteit als forumtaal het Nederlands opzij te schuiven. Eveneens uit de praktijk komt de ervaring dat ook buitenlanders voor wie specifiek het Nederlands belangrijke informatie kan opleveren, die taal in voldoende mate beheersen om wetenschappelijke teksten te kunnen lezen.

Beide beschouwingen gelden a fortiori voor de studie van literair werk in het Nederlands, tenzij dat in een algemeen-comparatistisch frame wordt opgenomen: alleen wie het besproken werk kent, kan met de auteur van de tekst meedenken.

Een heel andere zaak is het, wanneer de doelstellingen van een auteur primair de theorie van de algemene of de vergelijkende taalkunde of literatuurwetenschap betreffen. Ook als in zo'n geval uitsluitend met Nederlandse voorbeelden gewerkt zou worden, lijkt het ons evident dat dan naar een internationale forumtaal wordt overgestapt. Op dit ogenblik is dat zeker in de meeste domeinen het Engels, maar niet noodzakelijk in alle; er moet onderzoek gedaan worden naar de impact van andere internationale talen. Voor een verantwoorde bibliometrische toepassing moet zo'n onderzoek regelmatig bijgesteld worden. Wij pleiten dan ook voor een interuniversitaire commissie die het hele veld van de neerlandistiek kan overzien; bij voorkeur bestaat die uit vertegenwoordigers uit Nederland, Vlaanderen en de neerlandistiek extra muros (vooral Franstalig België).

3. Objectieve aspecten van de bibliometrie

Een voorafgaande heel belangrijke vraag is, hoe de actieve doelgroep voor elk domein is samengesteld, en met name ook hoe groot die is, zowel internationaal als nationaal. In hoeveel universiteiten en door hoeveel wetenschappers wordt een bepaald onderdeel (b.v. dialectsyntaxis, taalpragmatiek, renaissanceliteratuur, jeugdliteratuur) bestudeerd? Als dit aantal gering is, zal ook het aantal onderlinge citaties in absolute cijfers gering zijn. Aan de andere kant kan men er vrijwel zeker van zijn dat elke publicatie in het veld opgemerkt zal worden, wat dus weer voor een relatieve overvloed aan citaties zal zorgen, die in andere veel intenser beoefende disciplines nooit geëvenaard zal kunnen worden. Bibliometrisch moet dit mee ingecalculeerd worden; deze stand van zaken moet ook weer op geregelde tijdstippen bijgesteld worden.

3.1 Welke tijdschriften zijn belangrijk voor de neerlandistiek? - het probleem van de "ranking"

Publicatie in "internationale" tijdschriften wordt in vrijwel alle disciplines als superieur gezien t.o.v. "nationale" tijdschriften. Voor de neerlandistiek wensen wij daar vraagtekens bij te zetten. Het is een bekend gegeven dat vragen bij lezingen op internationale congressen over taalgebonden onderwerpen vaak minder diep graven naar essentiële problemen dan op nationale. Dat komt in de eerste plaats doordat mensen die de taal en de cultuur niet of onvoldoende kennen, de gegevens zelf waarop gewerkt wordt, niet altijd kunnen plaatsen; waar ze zeker niet toe in staat zijn is ze onmiddellijk met andere aanvullen; ze kunnen dus ook de relevantie van de voorgestelde of eventueel alternatieve analyses onvoldoende correct inschatten. Hetzelfde doet zich voor bij "peer-review" door tijdschriftredacties; alleen als de garantie bestaat dat artikelen i.v.m. een specifieke taal of literatuur ook door kenners van de taal beoordeeld worden, kan van een garantie op dit

gebied gesproken worden. Bij de waardebeoordeling van publicaties in internationale tijdschriften dient hiermee rekening gehouden te worden.

Bij "nationale" tijdschriften kan een beoordeling van de redactie en de redactieraad zelf een indicatie geven van de waarde van de uitgebrachte oordelen. Bij zulke tijdschriften dient absoluut bekeken te worden in hoeverre de hele neerlandistiek uit Nederland én België inhoudelijk vertegenwoordigd is: nogal wat redacties zijn gevormd vanuit groepjes, die vaak op nogal sektarische principes gestoeld zijn. Net als bij punt 2 is onafhankelijke beoordeling nodig, en die weer met geregelde bijstelling. Met andere woorden: elke ranking kan niet meer dan een momentopname zijn.

De vragen waarmee voor de ranking rekening gehouden moet worden zijn o.i.:

- Hoe prominent zijn de leden van de redactie en eventueel de redactieraad in hun wetenschapsgebied? En hoe prominent zijn ze in de neerlandistiek in België en Nederland?
- Kunnen zij ook beschouwd worden als representatieve vertegenwoordigers van het wetenschapsgebied, resp. van de toepassing daarvan in de neerlandistiek?

Een belangrijk gegeven is verder de "openheid" van het tijdschrift; een objectiverende meting daarvan kan o.a. de volgende aspecten in beschouwing nemen:

- De mate waarin artikelen die in het tijdschrift verschijnen, ook naar andere publicaties verwijzen; er zijn voorbeelden bekend van tijdschriften waarin bijna systematisch bepaalde andere tijdschriften genegeerd worden; dat heeft gewoonlijk in niet geringe mate met beveliging van de eigen onderzoeksgroep van doen.
- Omgekeerd natuurlijk: de mate waarin in andere publicaties naar het tijdschrift verwezen wordt. In een gezond onderzoeksklimaat zou dit de enige bepalende maat moeten zijn voor de waarde van het tijdschrift.

Een andere maat kan worden afgeleid van de volgende vragen: Worden in het tijdschrift belangrijke algemeen-linguïstische of algemeen-literatuurwetenschappelijke thema's aangekaart? En/of: worden zulke thema's expliciet op het Nederlands toegepast?

Ook andere aspecten van de tijdschriften moeten specifiek met het oog op de neerlandistiek mee bij de ranking bekeken worden:

- Wat is het aandeel van de neerlandistiek in het betreffende tijdschrift? Ook de vraag of het tijdschrift al dan niet regelmatig bepaalde thema's expliciet voor behandeling naar voren schuift, kan een factor in de beoordeling zijn.
- Wat is de verspreiding van het tijdschrift in de neerlandistiek intra en extra muros? (Vooral de aanwezigheid én directe raadpleegbaarheid in instituten en onderzoeksgroepen is hier van belang).

Het is onze vaste overtuiging dat ook een verantwoorde ranking van taalkundige, literatuurwetenschappelijke en "filologische" tijdschriften alleen kan gebeuren door een commissie van wetenschappers uit België, Nederland en van "extra muros".

3.2 Het probleem van de monografieën en verzamelwerken

Een niet onaanzienlijk deel van de wetenschappelijke productie van neerlandici verschijnt in boekvorm.

Monografieën betreffen over het algemeen overzichten van wetenschapsdomeinen (o.a. ook in de vorm van leerboeken), waarin bijna steeds ook nieuw of nog niet eerder in definitieve vorm gepresenteerd onderzoek wordt voorgesteld. Aan de andere kant zijn er ook verzamelwerken, vaak naar aanleiding van een congres of colloquium samengesteld, die over het algemeen een "state of the art" combineren met de publicatie van nieuwe inzichten op deelgebieden.

Werk zoals dit moet mee in de kwantitatieve beoordeling opgenomen worden. Als het om reeksen themapublicaties door tijdschriftredacties gaat, stelt dit wellicht niet al teveel problemen, omdat

telkens de redactie mee op het geleverde werk afgerekend kan worden. Ook bij andere verzamelwerken zal er normaal van een redactie sprake zijn, waarvan de excellentiegraad van de leden een betrouwbare waardemeter kan zijn, tegelijk natuurlijk met die van de uitgever (cf. verder).

In andere gevallen dient een procedure gevolgd te worden die zoveel mogelijk dezelfde parameters hanteert die bij de beoordeling van tijdschriftartikelen een rol spelen.

Een belangrijke vraag is, hoe "neutraal" commerciële uitgeverijen zijn: de meeste reeksen waarin uitgaven in de taal- en letterkunde terecht kunnen, zijn min of meer aan universiteiten gelieerd (Acco b.v. of Academia Press), en hoewel die zonder twijfel ook werk van buiten die universiteit willen verspreiden, bewijst de praktijk dat het aandeel van onderzoeksgroepen in het publicatieaanbod erg ongelijk is. Daarom stellen wij ook hier voor omzichtig naar een objectivering te zoeken. Een paar vragen die zeker meegenomen moeten worden, zijn:

- Welke traditie heeft de uitgever in de neerlandistiek? Wat is de impact van vroeger gepubliceerde werken?
- Werkt de uitgever met een systeem van "peer-review" voor het bepalen van wat wel/niet wordt uitgebracht? Welke criteria worden gehanteerd bij de selectie van de beoordelaars?
- Wat is de penetratiegraad van de uitgeverij in de wetenschappelijke neerlandistiek?

Een makkelijker meetbaar gegeven is natuurlijk de maat waarin het boek zelf in de wetenschappelijke activiteit penetreert. Dat kan gemeten worden aan het aantal citaties in de vakpers, op dezelfde manier dus als dat bij tijdschriftartikelen het geval is. Ook het aantal recensies en de ranking van de tijdschriften waarin dat gebeurt is een goede graadmeter. Er zijn twee problemen met beide aspecten: ten eerste dient zeker hier ook de aard van de uitgebrachte oordelen een doorslaggevende rol te spelen (zie ook verder in 4); ten tweede: recensies verschijnen door de bank pas na ten minste een jaar, en vertragingen tot drie jaar zijn absoluut niet exceptioneel. Er zal dus ook met "voorlopige" waarden gewerkt moeten worden, en een absoluut geldende evaluatie kan pas na verloop van tijd ingeschreven worden.

3.3 Gelegenheidspublicaties

In de letteren bestaat een diepgewortelde traditie om vakgenoten bij hun afscheid of bij andere gelegenheden huldeschriften aan te beiden. De bijdragen daarin kunnen in de anekdotiek te situeren zijn, maar veel huldealbums bevatten bijdragen die naar de gehuldigde toegeschreven worden, en zeker de bedoeling hebben naar diens wetenschappelijke maat beoordeeld te worden. Dat maakt zowel het redactiewerk aan zo'n boek als de gebundelde bijdragen buitengewoon moeilijk te evalueren.

Er zal hier naar een evenwicht gezocht moeten worden, waarbij eventueel het oordeel van de redacteuren zelf opgevraagd kan worden i.v.m. de bijdragen die ze voor publicatie hebben laten "passeren". Het zou waarschijnlijk te arbeidsintensief zijn een commissie zoals boven al een paar maal voorgesteld over elke bijdrage apart te laten oordelen. Wel kan van een competente groep beoordelaars een oordeel over bundels in hun geheel gevraagd worden; en dat oordeel kan ook in een bruikbare bibliometrische maat worden omgezet.

Iets vergelijkbaars kan voorgesteld worden voor jaarboeken e.d. van genootschappen. Daarbij komt in de eerste plaats de competentie van de redactie, en de aard van de gehanteerde criteria voor opname of afwijzing in het geding. De praktijk kan in de loop van de tijd natuurlijk ook hier door belangrijke verschuivingen bepaald worden. Geregelde bijsturing is dan ook absoluut noodzakelijk.

3.4 Elektronische publicaties

De nieuwe media hebben voor nieuwe mogelijkheden gezorgd, en daar wordt in de neerlandistiek meer en meer gebruik van gemaakt.

Er lijken geen problemen te kunnen zijn bij het op de markt brengen van wetenschappelijke cd-

roms: zeker voor publicaties waarvan aangenomen mag worden dat die gedurende een beperkte tijd mee het beeld van de wetenschap zullen bepalen, is verspreiding in deze vorm niet alleen aanvaardbaar, maar zelfs aangewezen. Ze moeten dan ook op precies dezelfde manier als boekpublicaties op papier beoordeeld worden, met belangstellingpunten zoals "peer-review", de uitgever, de weerklank in de relevante literatuur, enz.

Problematischer is publicatie op het internet: hier dreigt een proliferatie van initiatieven te komen die, vanwege het bijna-gratis-aspect, de euvels van tijdschriftredacties in uitvergroete vorm terugbrengen. Zolang zich hier geen duidelijke profielen ontwikkelen, lijkt het ons aangewezen om dit type publicaties als de papieren "prepublicaties" van het recente verleden te behandelen: als discussiestukken dus, die wel indicatief zijn voor de intrinsieke waarde van de auteur, maar nog geen element van bibliometrische inschatting uitmaken. De evolutie van het medium moet verder nauwgezet in het oog gehouden worden, en dat moet op den duur tot een beter gemotiveerde houding gaan leiden dan nu haalbaar is.

3.5 Corpusopbouw en -organisatie

Net zoals b.v. in de geologie en in de biologie maakt veldwerk in de linguïstische en de literatuurwetenschappelijke neerlandistiek een belangrijk onderdeel uit van de wetenschappelijke activiteit. Een korte toelichting is hier op zijn plaats.

Wie taal wil bestuderen kan te rade gaan bij de eigen intuïties; dat wordt meer dan in andere wetenschappen een valabele methodologie geacht. Ook experimentele methodes zijn in veel gebieden schering en inslag. Die worden evenmin ter discussie gesteld. Een probleem komt er wel voor diegenen die op basis van taalcorpora wensen te werken: zulke wetenschappelijk samengestelde corpora zijn er maar voor een heel beperkt aantal gebieden (historisch tijdvak, tekstsoort, sociale variatiepatronen, medium, enz.). Wie voor zijn/haar eigen belangstellingsgebied niet op zo'n corpus terug kan vallen, moet zelf de gegevens verzamelen. Dat is een activiteit die niet alleen heel veel inzicht en kennis vereist, maar die ook arbeidsintensief en tijderslindend is.

In de literatuurwetenschap rijzen volledig vergelijkbare problemen: wie over een tekst verantwoorde uitspraken wil doen, moet die tekst ook in een verantwoorde vorm voor zich krijgen. Met het oog daarop werkt in Nederland het Constantijn Huygens Instituut, aan het editeren en uitgeven van literaire teksten. In België wordt zowat alles aan persoonlijk initiatief overgelaten; er is nu wel het totaal onderbemande Centrum voor Teksteditie en Bronnenstudie van de KANTL.

Helemaal problematisch is, dat het vele en intensieve werk t.o.v. "fundamenteel" onderzoek ondergewaardeerd wordt. Nochtans gaat het hierbij niet louter om een vaardigheid, maar om toepassing van strikt wetenschappelijke kennis.

Er dienen zowel t.o.v. linguïstische als t.o.v. literatuurwetenschappelijke corpora twee aspecten in beschouwing genomen te worden:

- het verzamelen en ter beschikking stellen van corpora moet als een zelfstandige en waardevolle wetenschappelijke activiteit geëvalueerd worden;
- studies die op een daartoe speciaal samengesteld corpus gebaseerd zijn, dienen ook voor dat extra werk hoger gewaardeerd te worden.

Het tot stand brengen en verwerken van corpora moet volgens speciaal daartoe te ontwikkelen criteria beoordeeld worden; daarbij komen heel verschillende wetenschapsgebieden in beeld, van statistiek tot sociologie. Wellicht kan men hier op ervaringen in andere wetenschappen steunen.

4. Het opstellen van een verantwoorde citatie-index

Citaties zijn in het voorgaande al herhaaldelijk ter sprake geweest, en aan voorwaarden om van een citatie-index een betrouwbaar meetinstrument te maken zijn ten minste impliciet al beschouwingen gewijd. Die worden hier grotendeels als synthese nog eens herhaald.

- Citaties en recensies mogen niet als absolute eenheden in een kwantitatief model opgenomen

worden. Het gewicht van de bron waarin ze zijn opgenomen is een factor die zorgvuldig mee afgewogen dient te worden. Een speciaal aandachtspunt vormen ook de citaties, samenvattingen, enz. in handboeken.

- In hetzelfde verband moet een methode gezocht worden om de reden van de citaties mee in de beoordeling op te nemen: het is een heel andere zaak als een bepaalde stelling of hypothese telkens weer afgekraakt wordt dan wel in een gunstig daglicht gesteld; verder van het grootste belang: wordt een tekst geciteerd ter ondersteuning van een eigen stelling, of als het uitgangspunt voor een hele redenering? De praktijk van het citeren in taalkundige en literatuurwetenschappelijke publicaties is op dat punt waarschijnlijk niet te vergelijken met die in de bèta- en gammawetenschappen: het discussiegehalte is in de alfawetenschappen over het algemeen groot en bovendien vaak erg relativerend en genuanceerd.

Nog een belangrijk discussiepunt moet in dit verband zijn, welke waarde aan collectief ondertekende publicaties gehecht moet worden. Meer en meer wordt hier, zeker in de taalkunde, de praktijk aan die van de bèta- en gamma- wetenschappen aangepast: de hele onderzoeksgroep ondertekent wat eventueel door één enkel lid ervan is uitgewerkt op basis van hetzij collectief, hetzij individueel onderzoek. Aangezien die praktijk nog niet veralgemeend is, zou er nu veel aandacht naar uit moeten gaan, hoe men met zulke publicaties om moet gaan. Het lijkt verantwoord alle ondertekenaars een "credit" te geven als de publicatie direct aansluit bij de "core-business" van de onderzoeksgroep, zoals die in onderzoeksprogramma's en -projecten is neergelegd. In andere gevallen zou hiermee omzichtig omgesprongen moeten worden. In geen geval mag het wetenschappelijke profitaat door een onberedeneerd fiat van de onderzoeksgemeenschap aangemoedigd worden.

Ten slotte is een belangrijk gegeven i.v.m. citaties ook de mate waarin in niet-wetenschappelijke publicaties (o.a. in kranten, eventueel ook in andere media) naar onderzoeksresultaten wordt verwezen. In overeenstemming met wat in 1 in fine gezegd wordt, zouden wij dergelijke verwijzingen ook een rol in de uiteindelijke beoordeling van individuen en onderzoeksgroepen willen toekennen. Maar dan wel alweer t.o.v. de maatschappelijke rol van de wetenschapper.

5. Besluit

Het is de vaste overtuiging van de KANTL dat in de neerlandistiek en de studie van andere talen en hun literatuur een kwantificering zinvol is, op voorwaarde dat daar met de nodige zorg en zin voor wetenschappelijke beeldvorming mee wordt omgegaan. De academie wenst geen oordeel uit te brengen over wat in andere wetenschappelijke onderzoeksdomeinen gebeurt, maar wil wel de praktijk die daar gegroeid is, aan al dan niet specifieke kenmerken van de diverse takken van de neerlandistiek aangepast zien. Alleen als hier een interuniversitaire consensus bereikt kan worden, mogen we de illusie koesteren dat op enige termijn het bibliometrische werk de vruchten zal afwerpen die ervan verwacht worden. Dit alles vereist een heel zorgvuldige aanpak en veel overleg tussen de betrokken universitaire onderzoeksraden en de hele neerlandistiek. Wij willen in elk geval aanraden hier voor de Belgische context contact op te nemen met het Belgisch Interuniversitair Centrum voor Neerlandistiek (uitsluitend linguïstiek), en stellen ook graag de ruime expertise van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde ter beschikking van de universiteiten.